

Предложены рекомендации, направленные на улучшение качества преподавания философских дисциплин.

Ключевые слова: образовательный стандарт, общекультурная компетенция, компетентностный подход, философские дисциплины.

ZHITOMIRSKA T. Some aspects of teaching of philosophical disciplines are in establishments of marine profile.

The article is devoted to the study of key issues of teaching philosophical disciplines in maritime institutions.

It states that the main tasks for the training of future professionals are regularly updated. This is due to the rapid development of science and society in particular.

A number of reasons for ineffective or ineffective teaching of philosophical disciplines are considered, which can be explained by the lack of qualified teachers who consider the study of philosophy optional, preferring narrow training.

The defining vectors of the competence approach have been analyzed, which have made significant adjustments in the study of philosophical disciplines, as profile subjects are given much more attention during training, which is related to the need to develop students' professional skills.

It is stated that the imperfect teaching of philosophical disciplines is associated with changes in state educational standards, uncontrolled introduction of innovations in the educational process and insufficient state control over the quality of training of future professionals.

Two approaches to the study of philosophical disciplines in maritime institutions are described, namely: focus on the analysis of the history of philosophy in general, as well as problematic interpretation of philosophical issues, during which students should participate in discussions, discuss key issues, prove their opinions and find creative approaches to solving educational tasks.

It is proved that the study of humanities, in particular philosophy, should promote the development of critical thinking of students, and not become a source of artificial accumulation of theoretical knowledge.

Recommendations aimed at improving the quality of teaching philosophical disciplines are offered.

Keywords: educational standard, general cultural competence, competence approach, philosophical disciplines, institutions of maritime profile.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-149.2020.07>

УДК 37.091.3:81-028.31

Котляренко С. В.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КУЛЬТУРИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

На сучасному етапі в нових суспільно-політичних, економічних та культурних умовах розширюються функції усної форми літературної мови. Висока культура усного мовлення – одна з невід'ємних рис всебічно розвиненої, освіченої людини. Без володіння правильного мовлення неможливо здобути міцних і ґрунтовних знань з основ наук, неможливо цілісно і гармонійно розвиватися.

У запропонованій статті розглянуто особливості мовленнєвої підготовки, зокрема усного мовлення, у різних навчальних закладах з урахуванням вікових особливостей та

професійної спрямованості, розглянуто поняття “мова” і “мовлення”. Розвиток зв'язного усного мовлення людини розпочинається ще з дитинства та охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності. Програмою оволодіння мовленнєвим розвитком передбачається набуття елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Важливо прищеплювати вміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватись у стрімкому потоці інформації. Вивчення окремих питань з історії методики навчання української мови свідчить про те, що граматику, за умови правильного її вивчення, відіграє велике значення у піднесенні мовної культури, що тісний взаємозв'язок уроків мови і літератури створює сприятливі умови для розвитку усного мовлення учнів та ґрунтовного вивчення мови загалом. Належна робота над оволодінням правильним усним мовленням може бути забезпечена лише за умови правильного розуміння самої суті цього поняття.

Ознаками правильного усного мовлення є: дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання й побудови вислову, нормативність усної і писемної мови, що виявляється в її грамотності, точності, ясності, чистоті, логічній стрункості. Культура мовлення є ознакою і складовою частиною загальної культури людини.

Ключові слова: мова, мовлення, усне мовлення, мовленнєвий розвиток, культура мовлення, норми української літературної вимови.

На сучасному етапі в нових суспільно-політичних, економічних та культурних умовах розширюються функції усної форми літературної мови. Висока культура усного мовлення – одна з невід'ємних рис всебічно розвиненої, освіченої людини. Без володіння правильним мовленням неможливо здобути міцних і ґрунтовних знань з основ наук, неможливо цілісно і гармонійно розвиватися.

Мова – це система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка є знаряддям вираження думок, почуттів і служить найважливішим засобом спілкування людей. Теоретичними засадами лінгводидактики є мовознавство, лінгвістика. У лінгвістиці мова розглядається як знакова система, яка кодує навколишню дійсність.

Вперше розмежування понять “мова” і “мовлення” у лінгвістичну науку ввів швейцарський учений Фердінанд де Соссюр: “Розділяючи мову і мовлення, ми тим самим відокремлюємо соціальне від індивідуального” [9]. Мовлення – процес індивідуальний. Оскільки мовець самостійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає мовні знаки та варіює ними, комбінує їх по різному в межах одного речення.

Н. Д. Бабич зазначає: мова – це 1) універсальний засіб навчання і виховання людини; 2) енциклопедія людського досвіду; 3) першооснова нагромадження культурних цінностей, засіб вираження змісту культури, спосіб введення окремої людини в процес суспільного культурного розвитку; 4) один із компонентів духовної культури суспільства; 5) засіб координації всіх виробничих процесів; 6) функціонуюча система, нерозривно пов'язана з усіма галузями суспільного життя [1, 17]. Мовлення – це 1) спосіб існування й вияву мови, “мова в дії”, мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, слухання, читання), мовчазна розмова з самим собою, обдумування майбутнього свого чи сприйнятого від інших повідомлення; 2) вияв процесу формування (а не втілення) думки; 3) вияв одиниць мови усіх рівнів і правил їх поєднання; 4) засіб конкретизації мовного спілкування.

Мова – невичерпне джерело розумового розвитку людини. Мова у своєму загальному вияві статично, відносно стабільна, довговічна, довготривала, належить суспільству, охоплює досвід нації, відображає її картину світу, сама мова у своїй цілісності може бути окреслена як певний простір, в якому виявляється дух народу, його багатство. Мова у своїх виявах не залежить від конкретних обставин, а мовлення конкретне, активне, динамічне, є виявом творчої ініціативності індивіда. На мовлення суттєво впливає спілкування, ті обставини, у яких реалізує себе адресат й адресант. Мовлення має свої основні варіанти фіксації – усно-звуковий або писемний, у кожному разі суттєву роль відіграє час його реалізації, просторові компоненти, актуалізація певних величин. Усе це робить мовлення індивідуальним.

Розвиток зв'язного усного мовлення людини розпочинається ще з дитинства та охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності. Програмою оволодіння мовленнєвим розвитком передбачається набуття елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Оволодіти граматичною будовою мовлення означає навчитися правильно вживати відмінкові закінчення слів, дієслівні форми та їх видозміни, суфікси, префікси, узгоджувати іменники з іншими частинами мови в роді, числі та відмінку, правильно будувати речення, додержуючи відповідного порядку слів у ньому, вживати прийменники, сполучники, будувати складнопідрядні і складносурядні речення.

Школа відіграє важливу роль у розвитку та нормалізації усного літературного мовлення. Важливо прищеплювати вміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватись у стрімкому потоці інформації. Вивчення окремих питань з історії методики навчання української мови свідчить про те, що граматику, за умови правильного її вивчення, відіграє велике значення у піднесенні мовної культури, що тісний взаємозв'язок уроків мови і літератури створює сприятливі умови для розвитку усного мовлення учнів та ґрунтового вивчення мови загалом.

Ґрунтовне оволодіння учнями культурою усного висловлювання неможливе без спеціально відведених на це уроків. У статті “Культура усного мовлення в школі” А. П. Медушевський підкреслює, що “у кожному розділі програми є матеріал, який стосується насамперед усного мовлення і для розкриття якого вкрай потрібні спеціальні уроки” [6]. Урок розвитку зв'язного усного мовлення тоді дасть очікувані результати, коли він буде логічним і послідовним за своїм змістом. Тому кожен вчитель-словесник повинен добре володіти теорією і практикою побудови й проведення уроку розвитку зв'язного усного мовлення учнів.

Належна робота над оволодінням правильним усним мовленням учнів може бути забезпечена лише за умови правильного розуміння самої суті цього поняття. Отже, робота над усним мовленням – це послідовний процес збагачення словникового запасу та вивчення орфоепічних норм української мови, вироблення в учнів умінь висловлюватись змістовно й виразно. Насамперед, це: оволодіння засобами мовної культури та нормами виразного

читання, поповнення лексичного запасу (правильне використання у своєму мовленні фразеологізмів, неологізмів), оволодіння нормами словотвору, словосполучень і речень, усунення помилок та вад усного мовлення, формування вмінь і навичок правильного зв'язного усного мовлення.

На уроках української мови вчитель-словесник повинен спостерігати за правильністю мовлення учнів, своєчасно виправляти мовні помилки, наполегливо боротися за підвищення культури мови, систематично проводити з учнями словникову роботу і збагачувати лексичний запас учнів, пояснювати незрозумілі слова і вирази, наводити синоніми, вчити аналізувати слова, укладати тлумачні й орфографічні словнички.

Розширенню і збагаченню словника учнів на уроках української мови сприяють різноманітні вправи, пов'язані з вивченням фонетики, граматики, орфографії та пунктуації. Вивчення синтаксису дає можливість збагачувати мову учнів за допомогою вправ на заміну одних синтаксичних конструкцій іншими тощо.

Опрацювання літературних творів – це теж робота над усним мовленням учнів. Цьому служить, насамперед, аналіз мови цих творів. Працюючи над різними літературними текстами, учні відповідають на питання вчителя, переказують зміст тексту своїми словами, складають план у формі розповідних чи питальних речень.

Необхідно зазначити, що методика навчання української мови як наука має свої методи та прийоми вивчення усного мовлення. Наприклад, М. Г. Стельмахович зазначає, що “методи розвитку усного мовлення – це способи роботи вчителя і учнів, у процесі яких вчитель передає знання про культуру живого слова і організовує самостійну діяльність учнів з метою засвоєння ними знань, умінь і навичок зв'язної звукової мови” [8, 16] та виокремлює такі методи: метод бесіди, метод спостереження і аналізу мовних явищ та метод самостійної роботи учнів.

Основним засобом розвитку мовлення учнів є усна чи письмова форма, переклади прочитаних або почутих текстів, статей на різні теми. Працюючи над розвитком мовлення учнів, учитель прагне до того, щоб навчити їх висловлювати свої думки чітко, у певній послідовності і в логічному зв'язку. Учні повинні вміти давати повні відповіді на поставлені їм запитання, складати план до прочитаної статті, логічно переказувати матеріал прочитаного параграфу з підручника, переказувати прочитане своїми словами, писати твори на різні теми. Усе це й становить зміст роботи над розвитком зв'язного мовлення учнів, що є продовженням роботи над розвитком мови. Підготовчим етапом є робота над реченням. Учитель вчить учнів будувати речення вже з перших днів навчання в школі: ставить до учнів запитання та пропонує варіанти відповіді. Потім робота над реченням тісно пов'язується з роботою над лексикою і продовжується в процесі вивчення всіх розділів граматики. Вивчаючи синтаксис, учні знайомляться з різними типами простих та складних речень, вчать замінювати одні синтаксичні конструкції іншими. Наприклад, вправа: *Замініть безособові речення особовими й навпаки*

З поля віє пахощами. – З поля віють пахощі.

Світає. – Настає ранок.

Волошками запахло. – Запахли волошки.

Однак не менше можливостей для роботи над реченням і його будовою дає вивчення морфології. Наприклад, належна організація вивчення іменника може стати підґрунтям для піднесення культури усного мовлення учнів. Потрібно звернути увагу на відмінювання іменників, коли трапляється найбільше помилок під час вживання іменників другої відміни в родовому відмінку однини (*ясен – ясена, степ – степу, метр – метра*) тощо. Щоб уникнути таких помилок в усному мовленні потрібно запропонувати усні або ж письмові практичні вправи на уроках української мови. Наприклад, вправа: *Запишіть прислів'я та приказки, обравши правильний варіант -а, -я, -у, -ю.*

Голова без (розум), як ліхтар без свічки.

Буває, що й теля (вовк) хапає.

Посеред зими (лід) не випросиш у куми.

(Дим) без (вогонь) не буває.

Дружні сороки й (орел) заклюють.

Також потрібно звернути увагу, що ще одним важливим завданням мовленнєвого розвитку є виховання звукової культури мовлення. Мистецтво усного мовлення вимагає від мовця уміння досконало володіти мовленнєвим апаратом, доводиться зайнятися технічною стороною інтонації (технікою мовлення). Поняття звукової культури мовлення досить складне і широке, воно містить цілий ряд важливих компонентів: чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну і орфоепічну правильність мовлення, правильне мовленнєве дихання (реберно-діафрагмальне дихання), силу голосу, темп і тембр мовлення, інтонаційні засоби виразності (наголос, логічні паузи, ритм), фонематичний слух. Особливу увагу звертаємо на значення логічного наголосу в усному мовленні. Логічним наголосом називається особливе виділення голосом слова в реченні з метою підкреслити важливість його в смисловій структурі речення. У простому реченні буває тільки один логічний наголос. Він може падати на будь-яке слово в реченні, у тому числі й на неповнозначне, наприклад: *Чеснота – це робити людям **добро** і не чинити їм лиха. А робити ближнім добро – це робити для них **те**, чого ти бажав би самому собі. (Нар. творчість).*

Нині потрібно звертати увагу на мовленнєвий розвиток в будь-яких навчальних закладах (від дошкільних до закладів вищої освіти), оскільки питання правильної гарної вимови є актуальним для кожної сучасної людини. Потрібно постійно проводити роботу над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловлюванням.

Робота над мовленнєвим розвитком передбачає: вдосконалення вимови та підвищення мовної культури; збагачення, уточнення й активізація словникового запасу; уміння вживати слова у властивому для них значенні, користуватися виражальними засобами мови залежно від ситуації і мети висловлювання; послідовно і логічно викладати думки; оволодіння нормами українського літературного мовлення; засвоєння найважливіших етичних

правил спілкування.

У сучасному темпоритмі життя кожен фахівець повинен володіти нормами української літературної вимови, засобами інтонаційної та стилістичної виразності мовлення, високим рівнем власної мовленнєвої культури; володіти технікою мовлення (комбінованим диханням, правильною і чіткою дикцією, чистотою, силою і висотою голосу, орфоепічними нормами вимови); застосовувати засоби логіко-емоційної виразності мовлення в їх органічному зв'язку (сутність мовних тактів, пауз, їх різновидів і тривалості, логічних наголосів (тактових і головних), мелодики та її видозмін, темпу і його варіювання, емоційної функції наголошених слів і вміти ними користуватися.

Отже, ознаками правильного усного мовлення є: дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання й побудови вислову, нормативність усної і писемної мови, що виявляється в її грамотності, точності, ясності, чистоті, логічній стрункості. Культура мовлення є ознакою і складовою частиною загальної культури людини.

Використана література:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 432 с.
3. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. Вінниця, 2003. 472 с.
4. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1978. 378 с.
5. Клімова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
6. Медушевський А. П. Культура усного мовлення. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1968. № 10-11.
7. Пазяк О. М., Кисіль Г. Г. Українська мова і культура мовлення : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ, 1995. 239 с.
8. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
9. Соссюр де Ф. Курс общей лингвистики. Эдиториал, 2007. 257 с.
10. Стельмахович М. Г. Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4-8 класах. Київ, 1976. 189 с.
11. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови. Тернопіль, 1997. 125 с.

References:

- [1] Babych N. D. Osnovy kuljтуры movlennja. Ljviv : Svit, 1990. – 232 s.
- [2] Babych N. D. Praktychna stylystyka i kuljtura ukrajinsjkoji movy : navch. posib. Ljviv : Svit, 2003. 432 s.
- [3] Ghrycenko T. B. Ukrajinsjka mova ta kuljtura movlennja : navch. posib. Vynnycja, 2003. 472 s.
- [4] Kovalj A. P. Praktychna stylystyka suchasnoji ukrajinsjkoji movy. K. : Vyshha shkola, 1978. 378 s.
- [5] Klimova K. Ja. Osnovy kuljтуры i tekhniky movlennja : navch. posib. dlja studentiv vyshhykh navch. zakladiv. 2 e vyd., vypr. i dop. K. : Lira, 2007. 240 s.
- [6] Medushevsjkyj A. P. Kuljtura usnogho movlennja. *Ukr. mova i l-ra v shk.* 1968. # 10-11.
- [7] Pazjak O. M., Kysilj Gh. Gh. Ukrajinsjka mova i kuljtura movlennja : navch. posib. dlja studentiv vyshh. navch. zakladiv. K., 1995. 239 s.
- [8] Pentyljuk M. I. Kuljtura movy i stylystyka. K. : Vezha, 1994. 240 s.
- [9] Sossjur F. Kurs obshhej lynchvystyky. Эдыторыал, 2007. 257 s.
- [10] Steljmakhovych M. Gh. Rozvytok usnogho movlennja na urokakh ukrajinsjkoji movy v 4-8 klasakh. Kyjiv, 1976. 189 s.
- [11] Strughanecj L. Teoretychni osnovy kuljтуры movy. Ternopilj, 1997. 125 s.

КОТЛЯРЕНКО С. В. Развитие устной речи в системе языковой подготовки.

На современном этапе в новых общественно-политических, экономических и культурных условиях расширяются функции устной формы литературного языка. Высокая культура устной речи – одна из неотъемлемых черт всесторонне развитого, образованного человека. Без владения правильной речью невозможно получить крепких и глубоких знаний по основам наук, невозможно целостно и гармонично развиваться.

В предлагаемой статье рассмотрены особенности речевой подготовки, в частности устной речи, в различных учебных заведениях с учетом возрастных особенностей и профессиональной направленности, рассмотрены понятия “язык” и “речь”. Развитие связной устной речи человека начинается с детства и охватывает все стороны речевой деятельности. Программой овладения языковым развитием предполагается приобретение элементарных знаний о речи: устная и письменная, диалогическое и монологическое; об особенностях высказываний, обусловленные их коммуникативными задачами, ситуацией общения. Важно прививать умение самостоятельно пополнять свои знания, ориентироваться в стремительном потоке информации. Изучение отдельных вопросов истории методики обучения украинскому языку свидетельствует о том, что грамматика, при правильном ее изучении, играет большое значение в подъеме языковой культуры, тесная взаимосвязь уроков языка и литературы создает благоприятные условия для развития устной речи учащихся и основательного изучения языка в целом. Надлежащая работа над овладением правильным устным речи может быть обеспечена лишь при условии правильного понимания самой сути этого понятия.

Признаками правильной устной речи являются: соблюдение языковых норм произношения, ударения, словоупотребления и построения высказывания, нормативность устной и письменной речи, проявляющееся в ее грамотности, точности, ясности, чистоте, логической стройности. Культура речи является признаком и составной частью общей культуры человека.

Ключевые слова: язык, речь, устная речь, речевое развитие, культура речи, нормы украинского литературного произношения.

KOTLYARENKO S. Development of oral speech in the language training system.

At the present stage, in the new socio-political, economic and cultural conditions, the functions of the oral form of literary language are expanding. High culture of oral speech is one of the integral features of a well-developed, educated person. Without proper speech it is impossible to acquire strong and thorough knowledge of the basics of science, it is impossible to develop holistically and harmoniously.

In the offered article features of speech preparation, in particular oral speech, in various educational institutions taking into account age features and a professional orientation are considered, concepts “language” and “speech” are considered. The development of coherent oral speech begins in childhood and covers all aspects of speech activity. The program of mastering speech development provides for the acquisition of basic knowledge about speech: oral and written, dialogical and monologue; about the peculiarities of statements due to their communicative tasks, the situation of communication. It is important to instill the ability to independently replenish their knowledge, to navigate in the rapid flow of information. The study of certain issues in the history of Ukrainian language teaching methods shows that grammar, if properly studied, plays an important role in raising language culture, that the close relationship of language lessons and literature creates favorable conditions for the development of students’ oral speech and thorough study languages in general. Proper work on mastering the correct oral speech can be ensured only if a proper understanding of the essence of this concept.

Signs of correct oral speech are: compliance with language norms of pronunciation, stress, word usage and expression, normative oral and written language, which is manifested in its literacy, accuracy, clarity, purity, logical harmony. The culture of speech is a sign and an integral part of the general culture of man.

Keywords: language, speech, oral speech, speech development, speech culture, standards of Ukrainian literary pronunciation.